

NAUČNO ISTRAŽIVANJE DUBROVAČKE ŽUPE

Ante Marinović

Jedan od važnih zadataka Historijskog instituta Jugoslavenske Akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku je i terenski rad na proučavanju našeg Primorja, u prvom redu područja bivše Dubrovačke republike. Izvršavajući godišnji plan naučno-istraživačkog rada na terenu, predviđen za g. 1952, Institut je u drugoj polovici rujna pristupio terenskom istraživanju t. zv. Astaraje, najstarijeg područja Dubrovačke republike. Kako je to područje za takvu vrstu naučnog rada prilično veliko (ono zaprema kraj od Poljica — danas istočni dio sela Orašca u Dubrovačkom Primorju, upravo kod ruševina Arabova — do Cavtata), to je glavni problem bio, da li istražiti čitav kraj odjednom, ili ograničiti rad na jedan njegov dio. U početku je bilo odlučeno, da se zbog rekognosciranja terena prijeđe po mogućnosti čitavo područje, a da se kasnije, prema rezultatima rada na terenu, ekipa ograniči na jedan njegov dio.

Odlučeno je, da se počne s istočnim dijelom Astaraje, t. j. područjem Dubrovačke župe. Taj je kraj osobito važan za najstariju povijest Dubrovnika: stari dubrovački ljetopisi spominju gradinu Spilan (tamošnji je stanovnici nazivaju danas Spion) iznad Plata u župi i Gradac kod današnjeg sela Grbavca u Postranju, kao utvrđena mjesta, u kojima su se prvobitno nastanili stanovnici razorenog Eridaura. Doista je već i prije bilo poznato, da na Spilanu i Gradcu ima ostataka starih zidina i ulomaka različitog posuđa. Nametnuo se stoga zadatak, da se ti lokaliteti arheološki istraže i da se gradinama po mogućnosti utvrdi vrijeme postanka. Inicijativu za taj posao dao je upravitelj Državnog arhiva u Dubrovniku, dr. V. Foretić. Još prošle godine je jedna grupa članova Povijesnog društva Hrvatske — Podružnice Dubrovnik (dr. V. Foretić, prof. Vl. Kojaković i asistenti Historijskog Instituta Nada Beritić, N. Ivanišin i A. Marinović) bila utvrdila na svom izletu u župi, poslije dugog i napornog lutanja terenom, položaj Spilana. Druga grupa članova istog društva obišla je Gradac. Sada je pak, Hist. institut — pod vodstvom svoga v. d. direktora dra C. Fiskovića, a organizacionom brigom A. Marinovića — pripremio naučnu ekipu, da ispita i te položaje u sklopu istraživanja čitave Astaraje. Za nepunih 15 dana ekipa je pronašla toliko vrijedne povijesne građe, da će ona dostajati za dosta opširnu monografiju o župi. Stoga se rad za ovu godinu ograničio samo na župu kao istočni dio Astaraje.

Radi lakšeg i svestranijeg ispitivanja ekipa je bila podijeljena u slijedeće grupe prema predmetu istraživanja: I. za povijest: dr. V. Foretić s prof. J. Lučićem, kao svojim pomoćnikom. II. za povijest umjetnosti: dr. C. Fisković s pomoćnicima F. Plančićevom i T. Šuljkom, studentima povijesti umjetnosti. III. za pravnu povijest: A. Marinović. IV. za arheologiju: I. Marović, kustos Arheološkog muzeja u Splitu. V. za ispitivanje utvrda Republike Dubrovačke: L. Beritić, počasní konzervator starina iz Dubrovnika. VI. za etnografiju: Olga Oštrić, kustos-upravitelj Etnografskog muzeja iz Zadra. VII. za

filološko istraživačke i književnosti: asistenti Hist. Instituta u Dubrovniku N. Beritić, M. Pantić i N. Ivanišin.

U ekipu su još uvršteni: S. Ciko, geometar, šef Katastarske uprave u Dubrovniku, za geodetska snimanja terena: Ilka Bezić, student Tehničkog fakulteta u Zagrebu, i E. Majkus, student škole za primjenjenu umjetnost u Splitu, kao crtači tlorisa, arheoloških ulomaka, dijelova i ornamenata, arhitektonskih ukrasa i etnografskih predmeta; prof. G. Jorganović iz Dubrovnika, kao fotograf. Naknadno je pozvan ing. I. Juras, asistent Instituta za južne kulture u Dubrovniku.

Ekipa je obišla čitavo područje župe od Dupca i Brgata do sela Plata ispred Cavtata. Grupe su radile odvojeno, a uvečer su njihovi članovi na zajedničkom sastanku iznosili u nevezanom razgovoru rezultate svog rada. Tako se rad grupa koordinirao i upotpunjavao.

Povijesna je grupa točno utvrdila položaje Spilana i Gradca. Arheolog Marović utvrdio je, da se na tim mjestima zaista radi o ostacima rimskih zidova, te da ulomci posuda i opeka također potječu iz rimskih vremena. Na inicijativu prof. Lučića izvršena su i manja pokusna iskapanja na Spilanu: otkriven je jedan dječji grob, a na drugom mjestu ornamentalni kamem fragmenti, dijelovi pluteja (krova zaklonika) sa starokršćanskom križem. Na Gradcu su pronađeni ostaci jedne piscine (ribnjaka ili bazena za kupanje). Ti nalazi nameću potrebu daljega sistematskog iskapanja: važniji od njih preneseni su u Hist. Institut.

Posebnu pažnju obratio je dr. Foretić pitanju određenja stare dubrovačke granice prema nemanjičkoj Srbiji i, u vezi s time, zemljišta u pograničnom pojasu. Oko te granice sporilo se stoljećima. Dubrovčani su smatrali ispravnom onu granicu, koju spominju u ugovoru s bugarskim carem Mihajlom Asenom 1253. Tu se između ostalog spominju i crkve sv. Đurđa i sv. Petra iznad Cavtata. Međutim, oni tu granice nisu uspjeli održati, jer su Nemanjići zahvatili mnogo niže ispod gorskog grebena. Tek 1357 priznao je car Uroš IV, poznatim ispravom Dubrovčanima pravo na više dijelove Astoreje od Ljute do Kurila (današnje Petrovo Selo u Rijeci Dubrovačkoj). Za proučavanje toga pitanja poslužile su kao uporište zemljišne knjige XIV. i XV. stoljeća. Dr. Foretić je na terenu ubicirao crkvice sv. Ivana u Platu, sv. Đurđa u Buićima i sv. Marije u Martinovićima u Postranju, koje se u tim knjigama spominju. Zatim je ubicirao ruševine crkve između Zavrelja i Kostura, kojoj se u dokumentima ne navodi posveta, i položaj nekadašnje bezimene crkve kod vode Dižina, crkvice sv. Lazara (danas Sutlazar) i nekadašnje crkvice sv. Vida (danas Vid) kod Gornjeg Brgata. Ubicirao je nadalje mnoge izvore voda, koji se spominju u XIV. i XV. st., kao i dva potoka, koji teku uz Gradac. Utvrdio je, da se nekadašnji »Castrum Marini de Menze« nalazio na mjestu današnjega Donjeg Brgata. U krupnim crtama ustanovljena je na terenu granica, koja je u župi tekla između dubrovačkog teritorija i nemanjičke Srbije 1357.

Grupa za povijest umjetnosti proučavala je spomenike graditeljstva, kiparstva i slikarstva od ranoga Srednjeg vijeka do XIX. stoljeća. Dr. Fisković je popisao sve ruševine romaničke, gotičke i renesansne arhitekture. Pronašao je i popisao nekoliko ruševina crkvice, vlasteoskih i pučanskih ljetnikovaca, stečke i ulomke skulpture na grobljima i kao »spolia« uzidane u kuće. Pronašao je i popisao nekoliko vrijednih starinskih slika u crkvama i kod privatnika, te lijep broj starinskog stilskog namještaja. Sve je to fotografirao prof. Jordanović, a studenti Bezić i Majkus snimili su ulomke skulpture i arhitekture, koji nisu bili pogodni za fotografiranje. Isti studenti snimili su također dva tlorisa crkvice sv. Mateja iznad Čibače i ruševine crkvice na Dupcu iz XIV. st., kojoj je otkopan tloris. Dr. Fisković je također popisao sve stare

natpise u kamenu. Pritom je radio topografski i sakupio obilje građe, iz koje se vidi razvoj i dopiranje umjetničkih stilova u tom kraju od razdoblja starohrvatskog pletera do baroknoga kamenog dekora.

A. Marinović ispitivao je pravnu povijest toga kraja, nastojeći da sakupi pravne običaje iz usmene predaje i živog sjećanja starijih ljudi. Nažalost, i usmena predaja i to sjećanje vrlo su slabi. Ipak je uspio doznati neke zanimljive podatke o kaznačinama (administrativno-poreznim jedinicama za vrijeme Dubrovačke Republike i Austro-Ugarske) i njihovim službenicima: glavaru ili capovilli kaznačine, rondarima, harambaši i ostalima. (Zanimljivo je zabilježiti, da se naziv kaznačina zadržao sve do danas u istočnom dijelu župe kao naziv za više susjednih zaselaka, a u zapadnom za svaki zaselak napese.) Doznao je i zanimljivih vijesti o ustrojstvu starih crkvenih bratovština, koje još i danas postoje gotovo u svim zaseocima župe. Epigrafskih spomenika pravne sadržine nije našao. Starih rukopisa i arhivalija vrlo se malo sačuvalo, a mnogo ih je propalo vjerojatno u posljednjim godinama Dubrovačke republike za provale i pustošenja ruskih i crnogorskih četa i njihova razračunavanja s francuskom vojskom u župi. Tako najstarije sačuvane matice u ovdašnjim župnim uredima potječu tek iz g. 1807. Pronašao je ipak nekoliko računskih knjiga starih bratovština, od kojih najstarija počinje g. 1766. a pripadala je bratovštini sv. Stjepana u Kuparima. Našao je i dva vrlo trošna lista, fragmenat Statuta (matrikule) iste bratovštine, pisana običnom kurzivom i talijanskim jezikom, vjerojatno iz XVIII. stoljeća. U dominikanskom samostanu u Čelopecima (Mandaljena) našao je knjigu bratovštine sv. Matije apostola (ili kako tamošnji svijet kaže »sv. Maćela«). Knjiga nosi naslov: »Libro delli conti della confraternità di Celopezi«. Kako se iz naslova vidi, to bi trebala da bude računska knjiga, ali je to i jedina knjiga, koju vodi bratovština, jer je u njoj sukcesivno od 1802—1946 bilježeno sveukupno poslovanje bratovštine i zapisnici glavnih godišnjih skupština, t. zv. »kapitula« bratovštine. Pisana je u početku talijanskim jezikom, ali već od 1806 ima bilježaka pisanih hrvatskim jezikom. Zanimljivo je, da uvod zapisnika glavne godišnje skupštine iz 1882 počinje talijanski, ali odmah nakon kratke invokacije i datacije zapisničar fra Rajmundo Ipšić ističe, kako su njegovi predšasnici pisali sve talijanskim jezikom, a on će, da bi opslužio pravdu i bio razumljiv narodu, pisati ubuduće »in lingua croata«. I doista odmah nastavlja hrvatski. Premda je podatak dosta mlad, on ipak pokazuje nacionalnu svijest toga kraja u doba žestoke borbe između autonomaša i narodnjaka u Dalmaciji.

Arheolog I. Marović pregledao je i popisao sve prehistorijske gomile u župi. Napose je pregledao i utvrdio rimske i starokršćanske ruševine na Spilanu, Gradeu i drugim položajima. Zajedno s grupom za proučavanje povijesti umjetnosti otkopao je floris ruševine stare crkvice na Dupcu iz XIV. stoljeća. Razgledao je tobožnje ostatke t. zv. rimskog puta i proučio rimski novac nađen ispod Plata. Sve važnije objekte fotografirao je prof. Jordanović, a manji i vredniji ulomci arhitekture i zemljanog posuda preneseni su u Hist. Institut.

L. Beritić obišao je sve istaknutije položaje u župi tragajući za ostacima utvrda stare Republike. Pronašao je i točno odredio položaj starog utvrđenog sela »Tumba«, osnovanog u prvoj polovini XV. stoljeća. Nažalost, zbog francuskih i austrijskih pregradnja, rušenja od strane seljaka nakon razoružanja dubrovačke tvrđave, pregradnja od talijanske vojske u prošlom ratu, a osobito nakon raskapanja svih građevina pri snimanju filma »Majka Katina«, od toga historijskog objekta sačuvali su se jedino temelji nekih zidova, debeli oko dva metra, i jedna cisterna.

Pregledao je također zanimljivu utvrđenu kuću zvanu »Toreta« u polju Blatu, koja je branila pristup u polje s morske strane od Kupara i Srebrnog. Obišao je i ostatke utvrđenog dvorca na Dupcu. Sve te objekte i položaj oko njih snimio je geometar Ciko. Konzervator je našao i nekoliko seljačkih kuća i ruševina vlasteoskih dvoraca, koji su bili snabdjeveni puškarnicama za obranu ulaza. Pregledao je i pet malih kula-stražarnica, koje nisu ulazile u fortifikacioni sklop, nego su služile kao stražare karantenskog korduna u slučaju kuge u susjednoj Hercegovini.

Našao je i tri stara crkvena zvana iz doba bivše Dubrovačke Republike. Najzanimljivije i najstarije je zvono na staroj crkvi sv. Đurđa iznad sela Buići u Postranju s nečitljivim gotičkim natpisom, po svoj prilici iz XIV. stoljeća. Drugo je iz g. 1555 na staroj crkvi sv. Ane na Brgatu, a treće, iz g. 1802. nađeno je u skladištu crkve sv. Marije Magdalene u Mandaljeni.

Olga Oštrić obišla je sva sela Župe od Brgata do Plata. Najviše građe vrijedne za etnografska proučavanja sabrala je u selima: Vrelo, Zavrelje, Soline, Gornja Čibača, Blato, Zakula, Zagrada, oko Mandaljene, Krstac, Petrača i Postranje (zaseoci: Grbavac, Martinovići i Makoša). Građa obuhvaća narodne običaje, osobito svadbene, nošnju, sprave i oruđe za obrađivanje zemlje i preradu plodova (mlinovi za ulje, tijeskovi za vino i sl.). Sve je to bilo vrijedno da se zabilježi, jer se s vremenom gubi i propada, kao na pr. muška narodna nošnja. Sve vrijednije predmete fotografirao je prof. Jordanović.

Tragajući za književnim blagom naroda, Nada Beritić, M. Pantić i N. Ivanišim obišli su većinu sela Župe i razgovarali sa starijim ljudima, te njihova kazivanja doslovno bilježili. Zapisali su nekoliko vrijednih narodnih pjesama, koje im je kazivala Mare Begović, osamdesetgodišnja nepismena starica iz sela Plata. Neko vrijeme radili su u Bogišćevoj biblioteci u Cavtatu, gdje su pregledali bogatu građu. Što ju je sakupio B. Bogišić za svoje djelo: »Zbir pjesama, pripovijedaka i drugih plodova narodnog uma iz Dubrovačkog Primorja i obližnjih krajeva«. Naročitu su pažnju obratili na građu iz Župe i uspoređivali je sa svojim nalazima na terenu. Na osnovu svega toga, i uz korištenje građe objavljene u izdanjima Matice Hrvatske i drugdje, vjeruju da će moći dati preglednu sliku cjelokupnoga književnog stvaranja naroda u Dubrovačkoj župi.

Prigodom obilaženja terena i proučavanja starih ljetnikovaca dubrovačke vlastele, kojih ima lijepi broj razbacanih po župi, dr. Fisković je opazio na tri mjesta, da t. zv. »šetnice« kod ljetnikovaca vjerojatno ulaze u sklop melioracionih uređaja zajedno s kanalima za natapanje polja. Stoga je naknadno pozvan u ekipu ing. Ivo Juras, da ispita stvar. Ing. Juras je ustanovio više kanala, te je s pomoću određivanja starosti maslinika, koji okružuju kanale, utvrdio da oni doista potječu iz vremena, kada i dvorci. Tako je među ostalim ustanovio jedan kanal IV. reda, koji potječe iz druge polovice XVI. stoljeća. Eksploatacione osobine kanala nije mogao dovoljno proučiti, jer su zbog sušna vremena bili izvan funkcije. Bit će potrebno iznova obići teren u zimsko doba, kad su kanali ispunjeni vodom. Ipak se već sada može opravdano pretpostaviti, da razgranata kanalska mreža za natapanje zemljišta u župi postoji već odavno, svakako od XVI. st. dalje i da su ovi melioracioni uređaji i intenzivnija poljoprivredna proizvodnja, koju su oni omogućili, mnogo pridonijeli relativnom blagostanju župe.

Za nepunih petnaest dana bavljenja na terenu ekipa je postigla lijep uspjeh. Ona je dosta iscrpno proučila na terenu istočni dio Astoreje, zaokruženu geografsku cjelinu Dubrovačke župe. Svi su se članovi ekipe, izuzev pomagača, obavezali da do kraja veljače 1955 predaju Hist. Institutu svoje naučne priloge kao rezultate rada u ekipi. Te će radove Institut objaviti kao posebni Zbornik o Dubrovačkoj župi.

HISTORIJSKI
ZBORNIK

GOD. V.

1952

BROJ 1—2

HISTORIJSKI ZBORNIK ČASOPIS POVIJESNOG DRUŠTVA HRVATSKE

Uređuje Redakcioni odbor: Oleg Mandić, Jakša Ravlić i Jaroslav Šidak (glavni i odgovorni urednik). Rukopisi i časopisi za razmjenu šalju se na adresu: Historijski seminar, Filozofski fakultet, Zagreb, Trg Maršala Tita 14.
Narudžbe za Historijski zbornik prima »Školska knjiga«, Zagreb, Ilica 28.

SADRŽAJ

	Strana
BOGO GRAFENAUER, Prilog kritici izvještaja Konstantina Porfirogeneta o doseljenu Hrvata	1— 56
LJUBO KARAMAN, O potrebi povezivanja rada arheologa, historičara umjetnosti i historičara u proučavanju ranosrednjovjekovnog perioda sjeverne Hrvatske	57— 62
NIKOLA ŽIC, O podrijetlu stanovništva u gradu Izoli u Istri	63— 70
VLADIMIR MOŠIN, Prepiska ruskog samozvanca Ivana Timoške Akundinova s Dubrovnikom g. 1648.	71— 84
PAVEL SUYER, »Posao Milošiansko-Gajanski« pred gradskim magistratom	85—101
JAROSLAV ŠIDAK, Ćiro Truhelka — njegov život i rad	103—110

OCJENE I PRIKAZI

Marijan Horvat, Oporuka priora Petra. (LJ. KARAMAN)	111—117
Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, knj. 283, 1951. (J. LUČIĆ)	117—121
Ferdo Čulinović, Seljačke bune u Hrvatskoj. (J. ŠIDAK—B. SUČEVIĆ)	121—130
O nekim pitanjima društvenog uređenja Hrvatske u srednjem vijeku. (O. MANDIĆ)	131—138
Boško Desnica, Istorija kotarskih uskoka. (B. SUČEVIĆ)	138—145
Miscellanea I, izdanje Drž. arhiva u Zadru. (J. LUČIĆ)	145—148
Турски документи за македонската историја. (K. BASTAIĆ)	149—152
Р. И. ВИПНЕР, Возникновение христианской литературы. (O. MANDIĆ)	152—158

ČASOPISI

Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu, N. S. II-VI. (S. M. TRALJIĆ)	159—165
Istorisko-pravni zbornik II, 3—4. (M. HORVAT)	165—169
Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria, N. S. I, 1949. (B. STULLI)	169—176
Historische Zeitschrift, Bd. 171, 172, 1951. (M. GROSS)	176—182

(Nastavak na 3. strani omota)